

Hromek, Martin

Československé koncepce kulturních vztahů s Francií v letech 1960–1968

Studia historica Brunensia. 2010, vol. 57, iss. 1, pp. [133]-146

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115330>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTIN HROMEK

ČESKOSLOVENSKÉ KONCEPCE KULTURNÍCH VZTAHŮ S FRANCÍÍ V LETECH 1960–1968

Abstract

The aim of this text is a summary of the conceptual work of Czechoslovak institutions in the field of cultural relations with France in the years 1960–1968. Based on the analysis of the most basic conceptual materials from those years, the author tries to evaluate the development and changes of the official concept of cultural policy of Czechoslovakia to France in the Novotny regime and during the Prague Spring and its ideological and other background as well as the real impact on the actual conduct of cultural relations.

Key words

France, Czechoslovakia, Cultural policy, Cultural relations, Prague Spring

Rok 1948 a nástup komunistické totality v Československu dal v pomnichovském období již tak dosti narušeným československo-francouzským kulturním vztahům takřka smrtelnou ránu. Kulturní výměna se prakticky zastavila a v postalinském období, tedy po roce 1953, se jen velmi pomalu obnovovala. A to navíc spíše nahodile, bez zjevné koncepce. Ojedinelé kulturní akce a výměny vycházely z osobních kontaktů zejména s levicově zaměřenými partnery ve Francii nebo z jednorázových dohod s francouzskými oficiálními místy.

Dlouhodobá koncepce francouzsko-československých kulturních vztahů z roku 1961

Se stále více narůstajícím objemem kulturní výměny s Francií se však brzy začala projevovat absence jakékoli koncepce, podle níž by byla tato

výměna prováděna. Jakkoli chtěly československé úřady kulturních styků s Francií propagačně i finančně využít, tyto cíle narážely na dosti chaotické řízení těchto vztahů. Řada realizovaných československých akcí ve Francii, často i finančně náročných, se nesetkala s prakticky žádným ohlasem, a tak bylo třeba zvláště nyní v době narůstajících ekonomických problémů československého režimu nastavit provádění kulturních vztahů daleko efektivněji a dát jim jakýsi jednotící smysl. Na sklonku 50. let 20. století se tak objevuje zadání pro vypracování první dlouhodobé koncepce francouzsko-československých kulturních styků. V tomto příspěvku se pokusíme zhodnotit koncepční činnost československých institucí v průběhu následujícího desetiletí. A to nejen její deklarované cíle, ale i skutečný dopad takové koncepční činnosti na kulturní styky s Francií.

Úkolem vypracovat tuto koncepci bylo pověřeno Ministerstvo školství a kultury. Jak vyplývá z jejího textu,¹ při její přípravě pracovníci ministerstva vycházeli z praxe své i z praxe svých kolegů ze zastupitelského úřadu Československa v Paříži. Jejím pomyslným konstrukčním základem však byla obecná dlouhodobá směrnice upravující vztahy Československa se zahraničím, samozřejmě i s tzv. Západem, kterou v roce 1959 schválilo politické byro Ústředního výboru Komunistické strany Československa a na základě které pak byly rok co rok politbyrem a později předsednictvem ÚV KSČ přijímány směrnice kulturních a školských styků se zahraničím na každý konkrétní rok. Ty politickému byru předkládalo Ministerstvo zahraničních věcí.²

Dlouhodobá politická směrnice pro zahraniční styky a propagaci Československa v zahraničí byla schválena spolu se zprávou o zahraničních stycích a propagaci v roce 1959 a směrnicí pro jejich provádění na rok 1960 politickým byrem ÚV KSČ na jeho 74. schůzi dne 10.11.1959.³ Tento

¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR Praha (AMZV), Teritoriální odbor – obecné (TO-O) Francie 1960–1964, kart. 2, číslo jednotky (č. j.) 032.288//60-4.

² Již zde se projevovalo pro komunistické Československo typické jisté zmatení v kompetencích, kdy se tyto neustále přelévaly z jedné instituce na druhou, stejně tak jako kontrolní mechanismy. V tomto případě dlouhodobou koncepci vypracovalo MŠK, ale koordinátorem vnějších styků, a to i kulturních, bylo MZV, takže směrnice pro kulturní vztahy se zahraničím vypracovávalo právě ono. O institucionálním rámci československé zahraniční politiky např. Z í d e k , Petr: *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Praha 2006, s. 21-54. Směrnice pro sestavení plánů kulturních, školských a vědeckých styků se zahraničím na jednotlivá léta jsou uloženy v: Národní archiv ČR Praha. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor, Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – II. část, kart. 7.

³ Národní archiv ČR Praha. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor, Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – II. část, kart. 7, č. j. 3751 Sv/Kin.

materiál měl údajně nově a jednotně definovat cíle a prostředky zahraniční politiky Československa, avšak zůstal v zajetí bezobsažných formulací ze stalinského období, které vyzdvihovaly mírumilovnost a bouřlivý rozmach zemí socialistického tábora, ale přinášely jen málo skutečně podnětných myšlenek, které by daly např. kulturní výměně se západními zeměmi jinou kvalitu. Ostatně kultura nebyla v této koncepci oddělena od ostatních témat a nebyl jí věnován skutečně důstojný prostor. A přitom právě ona se stala klíčovou oblastí, v níž se navazovaly v 60. letech styky se západními zeměmi.

Ovšem v jedné věci je tato koncepce pro kulturní styky se zahraničím pro budoucnost přínosná. Je totiž výrazem záměru špiček komunistického režimu se přece jen více otevřít Západu. Cíle takového otevření se byly v zásadě naprosto utilitární, a to především získání nejrůznějších výhod, ať už např. ve formě valut nebo možnosti propagandisticky působit v západních zemích. Samozřejmě bylo nutné tuto změnu postoje také patřičně ideologicky vysvětlit a opodstatnit. Proto se také v materiálu mluví o mírovém soužití s kapitalistickými zeměmi, které umožní ve volné soutěži obou bloků konečné vítězství úspěšnějšího socialistického bloku. Odkaz na toto „mírové soužití“ pak po celé následující období sloužil jako ospravedlnění spolupráce s nenáviděným Západem.

Konkrétních podnětů však tato koncepce obsahuje pramálo. Vystačí si s návrhy na koordinaci zahraničních politik jednotlivých zemí východního bloku, na větší využití profesních svazů, odborů, mezinárodních organizací apod. a s obecnou formulací, že je třeba podobu propagace v každé zemi přizpůsobit místním podmínkám tak, aby dosáhla maximálního ohlasu. A zároveň samozřejmě účinně kontrolovat případné aktivity západních umělců či vědců v Československu tak, aby nebylo obyvatelstvo nepříznivě ovlivněno z pohledu komunistického režimu nepřátelskou ideologií. Centrálním řídicím orgánem se stala propagační komise při Ministerstvu zahraničních věcí, která měla koordinovat aktivity zainteresovaných resortů, organizací a institucí.

Koncepční činnost v oblasti kultury tak byla sice prací Ministerstva školství a kultury, ale podléhala kontrole a schvalování Ministerstva zahraničních věcí, případně ÚV KSČ. Tak také v roce 1960 posuzoval Černínský palác materiál připravený na Ministerstvu školství a kultury a nazvaný *Kulturní styky Československa s Francií* a schválený kolegiem Ministerstva školství a kultury dne 17. 3. 1960.⁴ Ten se následně stal podkladem pro vypracování dlouhodobé koncepce francouzsko-československých kulturních vztahů i každoročních plánů na jejich realizaci. Jeho text sice vypracovali

⁴ AMZV, TO-O Francie 1960–1964, kart. 2, č. j. 05048/60-taj.

přímo pracovníci Ministerstva školství a kultury, ale při své práci využili znalostí a postřehů i zaměstnanců jiných institucí, zejména zastupitelského úřadu Československa v Paříži, a také řady osobností, které měly ve Francii řadu kontaktů (např. Adolfa Hoffmeistra, Jiřího Kotalíka, Jana Otokara Fischera, Ivo Fleischmanna a jiných). Tužkou připsaná poznámka „jen ne se zástupci MZV“ však prozrazuje, že se údajně autoři materiálu při jeho přípravě neobraceli na pracovníky dohlížejícího orgánu, tedy právě Ministerstva zahraničních věcí. Přesto rozdíl mezi tímto dokumentem a následně schválenou koncepcí nebyly velké, jeho autoři si zjevně nedovolili jít se svými návrhy za hranice možného.

Materiál tak potvrzuje v obecné koncepci zahraniční politiky z roku 1959 zformulovanou československou snahu otevřít se více i Západu. Přiznává totiž, že omezovat kulturní výměnu s Francií by byla chyba, protože tato naopak může být pro Československo přínosem.⁵ Samozřejmě pokud ovšem bude regulována tak, aby nedocházelo k pronikání pro komunistický režim nepřijatelných myšlenek mezi československé obyvatelstvo. Československá strana si dobře uvědomovala nebezpečí nedostatku reciprocity kulturní výměny, francouzská kultura musela mít v Československu nutně mnohem větší ohlas než československá ve Francii. Proto se v otázce importu francouzské kultury mluví v podstatě jen o nutné regulaci, zatímco velká většina pozornosti je naopak věnována možnostem pronikání do Francie. To bylo samozřejmě komplikované neznalostí jazyka a československé kultury ve Francii i obecně překážkami vyplývajícími z příslušnosti k rozdílným spojeneckým blokům i společenským zřízením.

Páteří československých kulturních akcí ve Francii měly být podle tohoto materiálu menší akce určené pro širokou veřejnost na předměstích a na venkově, větší akce v Paříži se měly konat maximálně dvakrát ročně a být připraveny tak, aby skutečně zaujaly a nebyly plýtváním penězi a energií organizátorů. Při jejich přípravě by se pak mělo vycházet především ze sítě osobních kontaktů, které je třeba navazovat ve spřízněném světě levicových intelektuálů, umělců, novinářů či obecních zastupitelů.⁶ Proto vyzývá nejen československou ambasádu v Paříži, ale i další zainteresované organizace a instituce k co největší snaze o navazování spolupráce s francouzskými partnery. Materiál zároveň volá po lepší organizaci a koordinaci českoslo-

⁵ Zopakujme, že zejména propagačním a finančním, vyšší smysl kulturním a školským stykům s Francií alespoň v oficiálních dokumentech a zprávách nedávali ani pracovníci ministerstev, ani zastupitelského úřadu ve Francii.

⁶ Měl tak být následován sovětský vzor podpory tzv. přátelům rozbíjením jejich izolace, o kterou se údajně snažila pravice a tzv. pravicoví socialisté. Viz Dlouhodobá koncepce MŠK pro provádění kulturních styků s Francií z 30.1.1961: AMZV, TO-O Francie 1960–1964, sg. 052/113, č. j. 032.288/60-4.

venských akcí ve Francii, jejichž absence však byla po celá 60. léta kritizována zejména pracovníky ambasády v Paříži.⁷

Obecně můžeme závěrem konstatovat, že zmíněný materiál Ministerstva školství a kultury díky svým konkrétním návrhům na rozšíření a lepší organizaci československých kulturních aktivit ve Francii představuje skutečně podstatný posun oproti předcházejícímu období, kdy vzájemné styky spíše skomíraly. Zejména v jedné věci však materiál výrazně předběhl svou dobu a musel být nutně následně na Ministerstvu zahraničních věcí zkorigován, protože neodpovídal oficiální zahraniční politice Československa vůči Francii. Byla to otázka zastřešení kulturních vztahů se zemí galského kohouta ve formě nějakého kulturního protokolu, jak to ostatně dělaly další země socialistického tábora, včetně Sovětského svazu. Jejich zkušenosti i zkušenosti s úspěšností československých akcí, jež měly oficiální podporu z francouzské strany, mluvily pro jeho podepsání. Výhodou by totiž byla možnost snadnější organizace československých akcí ve Francii i jednoduššího přístupu k vizům, případně i finanční spoluúčasti francouzské strany. Tento názor na smluvní úpravu kulturních vztahů s Francií však prozatím nedostal sluchu u vyšších míst. Tužkou je u této pasáže připsána poznámka některého z pracovníků Černínského paláce, že takové řešení je nebezpečné. Až do roku 1964 totiž Československo jako poslední země východního bloku naprosto nekompromisně odmítalo podepsat jakýkoli kulturní protokol, který by podle mínění špiček Ministerstva zahraničních věcí a strany svazoval ruce propagandistickému působení ve Francii.

Podkladový materiál Ministerstva školství a kultury byl následně 9.12.1960 projednán kolegiem Ministerstva zahraničních věcí, které bylo koordinátorem kulturní politiky se zahraničím, a po konzultacích s příslušným referentem byl čtvrtým teritoriálním oddělením Ministerstva zahraničních věcí přepracován podle připomínek kolegia.⁸ Výsledkem pak byla *Dlouhodobá koncepce Ministerstva školství a kultury pro provádění kulturních styků s Francií* schválená 30.1.1961.⁹ Ta byla následně poslána zpět na Ministerstvo školství a kultury a seznámeny s ní byly další instituce, včetně zastupitelského úřadu v Paříži.

⁷ Největší kritika byla směřována (a to opět opakovaně) směrem ke Společnosti Francie-Československo (Société France-Tchécoslovaquie), která údajně ustrnula v ideologické nehybnosti let předešlých. Nutno dodat, že však bylo pro československé orgány problematické do jejich aktivit přímo zasahovat, protože toto sdružení přátel a příznivců Československa bylo společností francouzskou, ovládanou francouzskými komunisty, jejichž vedení nebylo o nic méně stalinistické než vedení Komunistické strany Československa.

⁸ Čtvrté (později páté) oddělení bylo oddělením pro země západní Evropy.

⁹ AMZV, TO-T Francie 1960–1964, kart. 2, sg. 052/113, č. j. 032.288/60-4.

Jak již bylo naznačeno, od podkladů vypracovaných na Ministerstvu školství a kultury se koncepce lišila jen velmi málo, jediným větším rozdílem byla právě otázka smluvního zastřešení francouzsko-československých styků.¹⁰ Proto i tato koncepce oproti původnímu textu omezuje oficiální rovinu kulturních vztahů s Francií pouze na jednotlivé dohody o realizaci konkrétních akcí. Odmítnuta tak byla již dlouhodobá francouzská snaha o podepsání kulturního protokolu také s Československem.

Tento názor potom přejímají za svůj československé instituce a francouzská strana na základě toho nijak netlačí na československou stranu a vyčkává na vhodnou dobu, aby podobný návrh opět nadnesla. Až do změny oficiálního postoje československé vlády v otázce kulturního protokolu s Francií v roce 1964 pak i v interních materiálech Ministerstva zahraničních věcí nebo v komunikaci mezi zastupitelským úřadem v Paříži a ústředím je kulturní protokol odmítán stále týmiž argumenty, jež se plně shodují s touto koncepcí. Časté úvahy nad tím, co by znamenalo podepsání protokolu, se kterými se můžeme setkat v dokumentech z let 1962–1963, však zároveň dokazují, že se československá strana na podobnou alternativu připravovala a analyzovala dopady takového řešení.¹¹

Přes řadu omezení, která tato koncepce stykům s Francií v kulturní oblasti kladla, přece jen oficiálně otevřela možnost je rozvíjet v míře do té doby nemožné. V první polovině 60. let jsme tak na jedné straně svědky postupného vzestupu aktivit v oblasti československo-francouzských kulturních vztahů, ale zároveň jisté stagnace v postojích vedení státu a strany, které nepřipouštěly žádnou větší koncepční změnu v jejich oficiální organizaci.¹²

¹⁰ Je spíše typické, že poslední a definitivní verzi koncepce Ministerstva školství a kultury připravovalo Ministerstvo zahraničních věcí.

¹¹ MZV tak např. sondovalo v roce 1963 u některých československých státních organizací jejich zájem o podepsání dohod s francouzskými partnery, které by mohly předcházet uzavření zastřešujícího kulturního protokolu. Tyto aktivity se však vlekly celé měsíce a žádné konečné rozhodnutí na jejich základě nebylo učiněno. Viz např. AMZV, TO-O Francie 1960–1964, kart. 7, sg. 052/368, Náměty na uzavření dílčích dohod o kulturních a vědeckých stycích z 5.9.1963, č. j. 119.142/63; AMZV, TO-T Francie 1960–1964, kart. 4, sg. 052/411, Plán práce na 2. polovinu 1963 č. j. 025.696/63-4.

¹² O tom svědčí každoroční zprávy o kulturních, školských a vědeckých stycích, o propagaci ČSSR v zahraničí, o zahraničních stycích redakcí, rozhlasu, televize, o návštěvách zahraničních novinářů a stycích společenských organizací a také Směrnice pro sestavení plánu kulturních, školských a vědeckých styků se zahraničím na jednotlivé roky, kteréžto oba dokumenty předkládal ministr zahraničních věcí Václav David politickému byru ÚV KSČ. Viz: Národní archiv ČR Praha. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor, Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – II. část, kart. 7.

Koncepční činnost po roce 1964

Jak už bylo naznačeno, v roce 1964 došlo k náhlé změně postoje československých úřadů k uzavření kulturního protokolu s Francií. Ve změněných mezinárodních podmínkách normalizace vztahů zemí Východního bloku a zejména Sovětského svazu s gaullistickou Francií se náhle v dokumentech Ministerstva zahraničních věcí hovoří o výhodnosti smluvního zastřešení kulturní a školské výměny s Francií.¹³ V textech tak najednou nalézáme argumenty mluvící pro podepsání takového kulturního protokolu, které jsou tak v rozporu s dosud platnou koncepcí pro kulturní styky s Francií i s názory, jež byly donedávna opakovaně formulovány československými oficiálními místy. Zatímco předtím se úřady obávaly omezení československých aktivit ve Francii v důsledku podepsání kulturního protokolu, nyní jej naopak vyzdvihují jako vítanou možnost tyto aktivity rozšířit.¹⁴ A to mimo jiné do oblastí, kam dříve Čechoslováci prakticky neměli umožněn přístup, jako byly například vědecké instituce a elektronická média.¹⁵ Na základě shody představitelů Černínského paláce a ÚV KSČ na přijatelnosti uzavření jednoletého kulturního protokolu s Francií tak došlo k sérii poměrně obtížných jednání s Francií, která však nakonec vyústila v jeho podepsání 26. 9. 1964 v Paříži.¹⁶

Podpis protokolu, který stanovil objem a limity kulturní výměny mezi ČSSR a Francií na rok 1965 a mohl být nadále prodlužován, skutečně jakoby otevřel novou etapu ve vztazích mezi oběma zeměmi. V následujícím období tak např. došlo k sérii významných státních návštěv představitelů

13 Vliv Sovětů na rozhodnutí uzavřít s Francií kulturní protokol zdůrazňuje např. francouzský historik Antoine Marès. Viz *M a r è s*, Antoine: „*Naším hlavním cílem zůstává uvolnění napětí*“. *Francie-Československo 1961–1968*. Soudobé dějiny, 4, 1998, s. 475.

14 Což bylo dle nich umožněno změnou postoje Francouzů, kteří údajně dříve rozšíření vzájemných vztahů nepřáli. Viz např.: Národní archiv ČR. Komunistická strana Československa - Ústřední výbor. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného - II. část, kart. 96, vztahy s Francií, 10. 3. 1964.

15 AMZV, TO-T Francie 1960–1964, kart. 4, sg. 052/411, Plnění plánu práce v 1. polovině 1964, č. j. 0154/64-Bg/Ner.

16 O podepsání protokolu blíže např.: AMZV, TO-T Francie 1960–1964, kart. 1, sg. 052/112, Rozbor vnitropolitické a hospodářské situace Francie a její zahraniční politiky, č. j. 029038-4/64 sign. 052/112; Archives du Ministère des Affaires étrangères Paris, Série Europe 1944–1970, sous-série Tchécoslovaquie, Direction des affaires politiques II, tranche 1956–1960, numéro 343, dossier Visite de M. David, Note – relations culturelles franco-tchécoslovaques, 1.12.1964. Viz také *H r o m e k*, Martin: *Štěpánská 35 znovu ožívá (K problematice znovuotevření Francouzské knihovny v Praze v roce 1967)*. In: Mervart, Jan – Štěpán, Jiří (eds.): *České, slovenské a československé dějiny 20. století IV. Ústí nad Orlicí 2009*, s. 101–107.

obou zemí u svých partnerů nebo k podepsání dalších významných dokumentů, zejména pak kulturní dohody v roce 1967. Byly však tyto aktivity československé strany po roce 1964 výsledkem promyšlené změny koncepce zahraniční politiky?

Až do konce sledovaného období, tedy do konce 60. let, už totiž žádná souhrnná dlouhodobá koncepce kulturních vztahů s Francií žádnou institucí vypracována nebyla. Jejich vývoj byl ovšem značně dynamický a každým rokem kulturní výměna mezi oběma zeměmi narůstala tak, že to zdaleka starou koncepcí z počátku 60. let překonalo. Nebylo snad v tomto období poměrně bouřlivého vývoje ve vzájemných vztazích možné vypracovat nějakou ucelenou koncepcí, která by jasně definovala československé postoje?

Absence obnovené koncepce neznamena, že by československé úřady na jakoukoli koncepční činnost rezignovaly. Příležitostí pro určení jistého směru vztahům s Francií bylo výše zmíněné každoroční schvalování plánů kulturní výměny předsednictvem ÚV KSČ, které tradičně vypracovával Černínský palác a Ústřednímu výboru předkládal ministr zahraničních věcí, podobně jako roční zprávy o kulturních stycích se zahraničím. Přesto však tyto plány a směrnice nemohly být dostatečnou náhradou za jakoukoli novou dlouhodobou koncepcí vztahů s Francií, která by reflektovala vývoj za poslední léta a usměrnila kulturní výměnu s Francií na další období.

Jediným zásadním koncepčním materiálem z let 1964–1968 tak byl materiál nazvaný *Rozbor možností a návrh opatření na posílení vlivu naší socialistické kultury a umění v zahraničí*, který dne 15. 5. 1965 předložil tajemník ÚV KSČ Vladimír Koucký předsednictvu ÚV ke schválení. Byla to vlastně poměrně rozsáhlá zpráva Mezinárodního a ideologického oddělení ÚV KSČ o působení československé kultury a umění v zahraničí. Na jejím vypracování se podílely i ministerstva školství a kultury i zahraničních věcí a profesní svazy a konzultována byla také s ministerstvy financí a zahraničního obchodu a projednána i v ideologické komisi ÚV.¹⁷ Může tak být přece jen považována za jakousi obdobu dlouhodobé koncepce schválené politbyrem ÚV KSČ v roce 1959. Oproti své předchůdkyni se již tak výrazně nevrací do minulosti, šetří prázdnými slovy chvály úspěchů, jichž údajně dosáhla československá kultura v zahraničí. Naopak většinu prostoru věnuje kritické analýze situace v jednotlivých oborech, vyjmenovává nedostatky a nabízí řešení. Přitom ideologická východiska jsou téměř totožná. I nadále dávala československá strana přednost rozvíjení takových aktivit v zahraničí, které by přinesly kýžený finanční a propagační efekt, zatím-

¹⁷ Národní archiv ČR. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného - II. část, kart. 7, č. j. 5736/7.

co pronikání západní kultury do ČSSR chtěla klást takové překážky, které by umožnily československým občanům účast jen na takových kulturních počinech, které by nepoškodily obraz a postavení komunistické strany ve společnosti. Jakýkoli nový oficiálně formulovaný rozměr tak francouzsko-československé kulturní vztahy ani nyní nedostaly.

Přítom ale cílem byl přece jen celkový nárůst kulturní výměny se zahraničím a odstranění nedostatků, které by takovému vývoji bránily. Kouckého zpráva tak např. kritizuje nedostatek koordinace mezi jednotlivými institucemi, malé využití osobních kontaktů všech zúčastněných přímo v zahraničí, nepřesvědčivou kvalitu práce a výsledků československých uměleckých agentur, neodpovídající vzdělání pracovníků, kteří mají styky se zahraničím na starosti apod.

Kritika však nesměřuje pouze směrem dolů, dotýká se i kulturní politiky státu vůči zahraničí jako takové. Přes jisté pokroky v řízení kulturních styků se zahraničím ani nejnovější usnesení vlády apod. nepřinášejí zlepšení koordinace, ani jednotnou koncepci styků vůbec. Proto také navrhuje zřídit v rámci Ministerstva školství a kultury tzv. Ústřední správu pro kulturní styky, tedy orgán, který by po vzoru jiných socialistických zemí tyto styky řídil. Koordinační funkce by tak na tento úřad přešla z Ministerstva zahraničních věcí. Tato nová instituce by pak obstarávala veškerou koncepční i plánovací činnost v této oblasti. Vyšší místa by její výsledky pouze schvalovala. Zároveň by tak mohla účinně zastřešit dosavadní poměrně zmatečnou organizaci mnoha různých uměleckých agentur působících v zahraničí. Neznamenaloby to, že by nový úřad začal kulturní vztahy reálně provádět, pouze by jim dával celkový smysl a řád, tedy něco, co jim do této doby bolestně chybělo.

Jak však ukázala další léta, z mnoha nápadů, které byly v této zprávě zformulovány, byla realizována jen malá část. Stížnosti na nedostatky v koncepci a řízení styků se zahraničím, tedy i např. s Francií, neustále pokračovaly. Samotný rozvoj např. francouzsko-československých styků, který skutečně nabíral každým rokem stále větší tempo, tak brzy zcela překonal dosud jedinou platnou dlouhodobou koncepci a vyvíjel se jistým samospádem, aniž by mu československá strana dávala nějaký jasný cíl. Ani tento materiál z roku 1965 na tom nic nezměnil.

Koncepční činnost (či nečinnost) v roce 1968

V roce 1968 vstoupilo Československo do přelomového období, které bylo vrcholem a zároveň závěrem jedné éry, mimo jiné i významné éry v československo-kulturních vztazích.¹⁸ Ty už v předcházejícím období do-

¹⁸ O tomto období viz např. H r o m e k , Martin: *Rok 1968 ve francouzsko-českoslo-*

sáhly slovy dobových dokumentů takřka úplné „normalizace“ a vzájemná kulturní výměna dramaticky narůstala. Vedoucí místa tomu nijak významně nebránila, a tak Pražské jaro v tomto ohledu neznamenal nějakou zásadní změnu. Naopak v některých ohledech docházelo kvůli dynamickému vnitropolitickému vývoji v Československu i ve Francii ke zpožděním a komplikacím v plánování akcí a výměn na další roky. Není tedy s podivem, že ani nebyla zformulována nějaká nová koncepce československého státu pro kulturní a školské styky s Francií, která by odpovídala nové době a reflektovala personální i ideologické posuny, ke kterým docházelo od počátku roku v čele státu i v jednotlivých institucích.

Podkladem pro takovou koncepci by musely být, stejně jako v minulosti, zejména podněty, které přicházely ze zastupitelského úřadu v Paříži. Zde měl na starosti kulturu Ivo Fleischmann zastávající od roku 1964 obnovenou funkci kulturního rady. Oproti minulosti tak na ambasádě pracoval v poměrně vysoké funkci člověk, který se mohl kulturními styky plně zabývat a také o nich přemýšlet koncepčně, vycházející ze svých osobních zkušeností a ze zkušeností, kterých nabyl z titulu své funkce.¹⁹ Ivo Fleischmann stejně jako velvyslanec Vilém Pithart byli zároveň zastánci nového kurzu, který v roce 1968 v Československu zavládl. Sami ho ve svých zprávách a zásazích do kulturních vztahů mezi ČSSR a Francií od počátku svého působení ve Francii vlastně předjímali.

Jak už bylo řečeno, z roku 1968 nemáme žádnou oficiálně schválenou koncepci československo-francouzských kulturních styků, přesto však můžeme částečně předpokládat, v čem by byla oficiální československá koncepce jiná oproti koncepcím z předcházejícího období. A to právě díky zprávám právě kulturního rady Fleischmanna a velvyslance Pitharta, kteří by se na jejím vypracování nepochybně přímo či nepřímo podíleli. V každém případě jsou tyto zprávy alespoň dokladem posunu v přemýšlení o francouzsko-československých vztazích v době Pražského jara.

Zejména jedna z takových tzv. kulturních zpráv byla jistým pokusem o nastínění nové koncepce kulturních vztahů s Francií. Nebyla samozřejmě podrobným seznamem konkrétních opatření, která by se měla v následujícím období podniknout, ale spíše jakousi úvahou o tom, jaké jsou a zejména jaké by měly být vztahy s Francií a jaký je jejich význam pro Česko-

venských kulturních vztazích. In: Mervart, Jan – Štěpán, Jiří (eds.): *České, slovenské a československé dějiny 20. století. Osudové osmičky v našich dějinách.* Ústí nad Orlicí 2008, s. 443-449.

¹⁹ Náplní práce kulturního rady byla totiž právě mj. lepší koordinace československých aktivit ve Francii.

slovensko. Tato kulturní zpráva číslo 5 byla přílehně nazvána *Ke smyslu československo-francouzských kulturních styků*.²⁰

Její význam tkví nejen v nebývale obecném a teoretickém duchu této zprávy, ale zejména v tom, jak významně se odklonila od dosavadního oficiálního chápání kulturních vztahů mezi oběma zeměmi, které museli respektovat samozřejmě i pracovníci ambasády. Odvaha, s jakou jsou formulovány některé v ní obsažené podněty, nejspíše pramení z celkově nového ovzduší, které panovalo v Československu Pražského jara. Zastavme se tedy u ní a zkusme zhodnotit zřejmý posun ve vnímání smyslu francouzsko-československých kulturních styků, ke kterému došlo v období od schválení dlouhodobé koncepce Ministerstva školství a kultury v roce 1961.

Fleischmannem předložený koncept vychází z ducha Pražského jara, jehož cílem byla demokratizace československého socialismu. Vychází z principu i nadále existujícího soužití dvou rozdílných společenských systémů v Evropě, již však ne ve formě tzv. mírového soužití, jak bylo opakováno do té doby, ale na bázi otevřeného poznávání se a doplňování se. Rozvinuté francouzsko-československé kulturní vztahy se tak vlastně mohly stát předobrazem budoucí nové Evropy vedené duchem humanismu.

Co nás však zajímá, jsou myšlenky, které navrhuje, jak tyto styky usměrňovat. Především musí tyto vztahy probíhat na bázi vzájemné rovnosti. V tomto Fleischmann vlastně navazuje na předchozí období, ve kterém byl také neustále kritizován fakt, že ve Francii nemá československá kultura takový ohlas jako francouzská kultura v Československu. Tato kritika však už nevycházela z obav o možnou nešťastnou nákazu československého obyvatelstva nezdravými idejemi ze západu, ale z prostého faktu, že přece i československá kultura je kulturou svébytnou a sebevědomou, nemusí se konfrontace s jinými kulturami bát a má světu co nabízet. Její poznání by tak mohlo být přínosné i pro Francouze. Její pronikání do Francie by pak již nemělo být prováděno pouze s cílem získat cenné valuty a propagačně zde působit. Naopak právě těsný kontakt se světovou francouzskou kulturou by mohl tu československou pomoci povznést a zejména ji dostat do světa. Frankofilní orientace Ivo Fleischmanna je v těchto pasážích zprávy skutečně znát. Zároveň však neotupuje kritického ducha, a to jak směrem k Francouzům, kteří znali československou kulturu stále jen velmi málo, tak k Čechoslovákům, kteří ke kulturním aktivitám přistupovali značně chaoticky a neprofesionálně.

Přitom jako lék na dosavadní nekonceptčnost a neefektivnost československých kulturních aktivit ve Francii a výměn na bázi stipendií již

²⁰ Vypracoval ji Ivo Fleischmann, podepsal velvyslanec Pithart a do ústředí byla odeslána 23.4.1968. AMZV, TO-T Francie 1965–1969, sign. 052/413, č. j. 025/68-Pit/MK.

Fleischmann nenabízí neustálé převádění kompetencí z jedné instituce na druhou, jako to různé koncepční materiály navrhovaly dosud. Naopak vedle zlepšení fungování centrálního řízení klade důraz na lepší přípravu zdola, na to, aby vycházela z individuální iniciativy a především ze skutečného zájmu. Kritizuje např. různé výměny kulturních a vědeckých pracovníků, které byly realizovány bez dostatečné přípravy, kdy do Francie odjížděli lidé nedostatečně vzdělaní a motivovaní. Klade důraz mimo jiné i na přípravu na stáže, jejíž součástí mělo být důkladné studium francouzských materiálů a knih, které by proto měly být skutečně volně dostupné všem. To byla samozřejmě myšlenka Novotného režimu zcela cizí. V každém případě podle Fleischmanna už samotný demokratický charakter řízení kulturních styků s Francií bude zárukou jejich lepší kvality a koordinace. Jakožto kulturní rada československého zastupitelského úřadu v Paříži samozřejmě neopomněl patřičně zkritizovat ústředí za nedostatek financí určených ambasádě na kulturu, který mu neumožňoval plně rozvinout činnost, která z titulu jeho funkce vyplývala. To ale ostatně byly připomínky, které známe ze zpráv ambasády po celé sledované období 60. let 20. století.

Jak už bylo naznačeno, ani z podnětů tohoto druhu nevzešla žádná nová globální koncepce francouzsko-československých kulturních vztahů. I nadále se tak tyto vztahy odehrávaly na bázi dohod na konkrétní krátké časové období. Na tom nic nezměnila ani srpnová okupace ČSSR vojsky zemí Varšavské smlouvy. V období bezprostředně po ní následujícím se ještě zdálo, že dosavadní růst kulturní výměny s Francií se nezastaví, ba naopak, že může ještě vzrůst. Definitivní změna československého kurzu v průběhu roku 1969 však tyto naděje ukončila. Vzájemné kulturní styky obou zemí tak i nadále zůstávaly bez zastřešující koncepce. Jediným jejich i nadále platným rámcem byla kulturní dohoda z roku 1967, která však při obecnosti svých formulací nemohla dát provádění kulturních styků nějakou jasnou koncepci.²¹

Rozvoj kulturní výměny s Francií v průběhu druhé poloviny 50. a zejména v 60. letech 20. století vedl tvůrce československé zahraniční politiky ke snaze zaštitit je nějakou obecnou koncepcí, která by jim dala takový směr, jenž by odpovídal československým zájmům. Z toho důvodu byla vypracována a v roce 1961 schválena dlouhodobá koncepce francouzsko-československých kulturních styků. Jak jsme však měli možnost vysledovat, tato koncepce byla zároveň poslední konkrétní koncepcí, která by dané vztahy upravovala. A to přesto, že od roku 1964 se jí daným limitům začíná provádění těchto styků vymykat. Zatímco tak pokračuje omezené otevírání

²¹ Její text v českém znění, citováno dle: http://untreaty.un.org/unts/1_60000/23/25/00045223.pdf (cit. 8.3.2010).

se stykům se Západem, i nadále chybí nějaká koncepce, která by tomuto procesu dávala jednotící ráz. V jistém smyslu můžeme za koncepční materiál pokládat např. podklady pro oficiální jednání československých představitelů s jejich francouzskými partnery nebo směrnice a plány provádění kulturních styků se zahraničím na jednotlivá léta. V prvním případě se však doporučení omezují na konkrétní kauzy a problémy bez ambice na jejich širší ideové zastřešení, v druhém případě je naopak toto ideové zastřešení každý rok v podstatě identické od počátku 60. let a nepřináší žádné nové podněty. Francouzsko-československá kulturní výměna se tak ve sledovaném období vyvíjela z globálního pohledu poměrně nahodile a byla vždy spíše výsledkem konkrétních dohod na základě konkrétních návrhů československé či francouzské strany nebo jednotlivých organizací či dokonce jednotlivců, než aby vycházela z nějaké jasné koncepce.

Problematická byla i realizace byť omezených koncepčních návrhů, které nacházíme v materiálech zainteresovaných institucí. Výtky směřující k nedostatku koordinace a profesionality v provádění kulturní zahraniční politiky se opakují po celá 60. léta. Je tedy zřejmé, že centralistickému komunistickému režimu dělalo problémy uvést v koncepcích a směrnicích jmenovaná opatření skutečně v život. Koncepční činnost institucí se tak ve sledovaném období v podstatě mýjela účinkem.²²

Tato skutečnost se nezměnila ani v průběhu období tzv. Pražského jara v roce 1968. Jak jsme mohli vidět, zainteresované instituce mohly mít zájem na tom, aby dostaly francouzsko-československé vztahy jiný rozměr, který by vycházel z demokratizačního procesu, který v Československu probíhal. Události šly však tak rychle, že na koncepční práci na ministerstvech nebyl čas nebo pro ni chybělo konkrétní politické zadání. Realita francouzsko-československých kulturních vztahů tak i nadále unikala nějaké československé koncepci.²³

22 Stačí připomenout problém uzavření kulturního protokolu s Francií v roce 1964 nebo otevření Francouzské knihovny a čítárny v roce 1967. Jednalo se o závažná a svým způsobem přelomová rozhodnutí, která však neměla oporu v žádné koncepci zahraniční politiky.

23 Francouzská strana naopak nejenže disponovala cílenou kulturní politikou směrem do zahraničí s jasně definovanými cíly, ale i dostatkem peněz. O ní např.: H a y a t , Cecile: *Les relations culturelles franco-tchécoslovaques, 1948–1969: la stratégie française, entre espérances et désillusions*. Mémoire de maîtrise soutenu à l'Institut de recherches en histoire des relations internationales (Université Paris I – Panthéon-Sorbonne). Paris 1998. Nebo také Zpráva o kulturně-politických stycích s Francií z 9.7.1965, AMZV, TO-T Francie 1965–1969, kart. 4, č. j. 0/64/65-Fl/PJ.

LES CONCEPTIONS TCHÉCOSLOVAQUES DES RELATIONS CULTURELLES AVEC LA FRANCE PENDANT LES ANNÉES 1960–1968

La reprise progressive des échanges culturels franco-tchécoslovaques dans les années suivant la mort de Staline obligea les dirigeants tchécoslovaques à essayer de formuler une politique culturelle à l'égard de la France gaulliste d'une façon plus cohérente. C'est dans ce contexte que fut adoptée la première conception tchécoslovaque des relations culturelles avec la France en 1961. Toujours très ancrée dans l'idéologie communiste radicale, elle est pourtant la première à exprimer un intérêt particulier pour le développement des échanges avec la France. Elle se voit néanmoins très rapidement dépassée par un essor fulgurant des relations franco-tchécoslovaques.

Et pourtant, depuis 1961, aucune autre conception complète et surtout plus appropriée à la nouvelle réalité ne fut élaborée. Les documents de conception rédigés après cette date se limitent à résoudre plutôt des problèmes techniques au lieu de donner un sens plus profond aux relations franco-tchécoslovaques.

Par opposition à l'ère novotnyste, les efforts réformistes et démocratisants déployés par les dirigeants du Printemps de Prague donnaient l'occasion à redéfinir les échanges culturels avec la France dans un esprit moins idéologique. Les divers documents d'époque apportent la preuve d'un changement profond du point de vue des représentants de la Tchécoslovaquie. Or la brièveté de cette période et une évolution rapide des événements eurent pour résultat que ce changement de la réflexion tchécoslovaque ne put pas se manifester dans aucun texte de conception qui remplace la conception de 1961.